

באי גאניו בלקנסקי

כתב: קונפורטי יוסף

בעשור האחרון של המאה התשע עשרה כבר היו בבולגריה צעירים יהודיים שסיימו גימנסיה, ולמדו באוניברסיטה של סופיה, בתי ספר למסחר ובית הספר לקצינים. צעירים אלה, שהיו נטועים עמוק בחברה ובתרבות היהודית, הוקסמו והעריצו את רוח הלאומיות הבולגרית שעלתה כפורחת בשנותיה הראשונות של המדינה ולא פחות מכך את תרבותה. צעירים שפנו אל בתי הספר לקצינים, הפכו לפטריוטים בולגרים, הצטיינו כלוחמים וכמפקדים בשרותם הצבאי ובקרבות מלחמות הבלקן. כששוחררו מהצבא, הפכו לפעילים בהנהגה היהודית, אם בקהילותיהם או בהנהגה המרכזית.ⁱ

יהודי הנסיכות הבולגרית שאבו את ידיעותיהם על הנעשה בפוליטיקה הבולגרית מהעיתונות הבולגרית. העיתונות היהודית בלאדינו, לא עסקה בפוליטיקה הפנימית והסתפקה בדיווחים על הנעשה בחצר הנסיכות. אחד העיתונים הליברלים באותה העת בבולגריה היה העיתון "מיסל" (*Мицъл*) (בולגרית: מחשבה), שיהודים נמנו על קוראיו.ⁱⁱ אלקו קונסטנטינוב (Алеко Константинов 1863-1897), או כפי שהוא מכונה עד היום "אלקו", היה כתב בולט של העיתון ואחד הסופרים המכוננים בדור הראשון לאחר העצמאות הבולגרית. אלקו גילה יחס אוהד כלפי היהודים והתנועה הציונית וביטא את עמדתו מעל גבי העיתון. ידידים ספרו לו על צעיר יהודי בשם יוסף מרקו ברוך, סופר, ומשורר, המפיץ את רעיון שיבת היהודים לארצם, שנאסר ע"י משטרת סופיה והוכה. אלקו נפגש איתו ואת רשמיו תיאר בפיליטון, "ושם יידי מכים מה?" בו מתח ביקורת על המשטרה. הפיליטון הגיע לידיעתו של הנסיך שתרם למרקו ברוך מאה פרנקים.ⁱⁱⁱ ב 1895, קוראי העיתון והציבור בבולגריה התוודעו אל הגיבור העממי "באי גאניו"^{iv}, שאלקו יצר בפיליטונים שפרסם ב"מיסל", תחת הכותרת: "סיפורים שלא יאמנו על בולגרי מודרני, באי גאניו בלקנסקי". עוד באותה שנה הפיליטונים קובצו ויצאו לאור בספר שנשא את אותו השם וזכה לפופולאריות רבה. היום הספר יוצא לאור במהדורה ביקורתית שכן יש בו עגה שאינה מובנת לבני התקופה.^v ב 1894 אלקו נסע כחבר במשלחת בולגרית לתערוכה הבינלאומית בשיקאגו, שם התוודע אל העולם החדש ומיד עם שובו פרסם את התרשמותו בספר "לשיקגו ובחזרה"^{vi}, בדומה לשלום עליכם שתיאר את נפלאות העיר ניו - יורק בעיני מוטי בן פיסה החזן. הרעיון לכתוב על "באי גאניו", דמות בולגרית לאומית המגיחה מהמזרח אל העולם החדש, נולד בשיקגו. היום, במרחק של יותר ממאה שנים מאז שהתוודעו אליו לראשונה, הגיבור הוא בן בית בכל משפחה בולגרית והספר נלמד בבתי הספר. יתר על כן, דמותו מוכרת היטב גם היום ע"י יהודי בולגריה שהגיעו לארץ לפני יותר משישים שנה ולרבים מאוד מצאצאיהם. בשנת 2010 חברו ארבעה חוקרים

אמריקאיים לתרגום הספר לאנגלית ופרסמו אותו במהדורה ביקורתית^{vii}. המוטו והציר המרכזי של הספר הוא: "עזרו לבאי גאניו להסיר מכתפיו את גלימת הרועים התורכית"^{viii}, הוא עטה על עצמו ירכית בלגית מהודרת וכולם אמרו, הנה באי גאניו כבר הפך לאירופאי מושלם". גלימת הרועים התורכית מסמלת את השלטון העות'מאני הממושך שהוסר בעזרת רוסיה. הירכית הבלגית מסמלת את דרכה של בולגריה לתרבות המערב אירופית ובמיוחד לזו של בלגיה, שהייתה מודל לחיקוי עבור ממשלתו של סטוילוב ב-1894. סיומו של המשפט: "הנה באי גאניו כבר הפך לאירופאי מושלם", מייצג את הצד האירוני, שאין די בגינונים חיצוניים כדי להיות תרבותי, הגון ומוסרי.

הפיליטונים "מסופרים" על ידי בולגרים משכילים שהכירו את הגיבור, שזה עתה בקע מהבורגנות הבולגרית של שנות השמונים של המאה התשע עשרה ויוצא למסע באירופה. בחלק הראשון של הספר הנושא את השם "באי גאניו נוסע באירופה", תשעה סיפורים, דמותו של הגיבור מאופיינת בקווים לאומיים וחברתיים מיוחדים, שאט אט הופכים לפרימיטיביים וחשדניים. הגיבור פוגש באירופה הלכי נפש, תרבות, אווירה ומנהגים בלתי מוכרים, היוצרים שורה של אי הבנות ומצבים קומיים. בהתנהגותו יש גילויי נצלנות, פטריוטיות, בריונות וספקולטיביות בכל מצב. הדבר היחידי שחשוב בעיניו הוא כסף ואלה שמוכנים להלוות לו נחשבים טיפשים בעיניו. הפרגמטיזם שלו, מובילו לאכול טוב ובחינם. נושאים כמו טבע תרבות, מוכרים לבאי גאניו, אולם אין להם כל ערך בעיניו, היבטים של הציביליזציה אינם מעניינים אותו. על כן הוא עובר באירופה כבתוך מדבר רוחני. באי גאניו מגלה פטריוטיות מופגנת כשהוא מלמד מתרחצים בבית המרחץ של ווינה על קיומו של העם הבולגרי וכיצד לבטא את השם "בוללל---גאר, בוללל---גאר".

בחלק הראשון של הספר, הביקורת על הגיבור הינה אישית. באי גאניו, יוצא למסעו בבגדי איכר, דמותו הקומית ליצנית פרובינציאלית, הופכת כוחנית, דורסנית, חוגגת ומתהוללת, מאיימת על הציבור ומסכנת אותו. על דרך השלילה הסופר יצר נורמה של התנהגות אישית השואפת למוסריות וצדק חברתי והזהיר מפני גינונים חקייניים השאובים ממרכז אירופה. איוואן שישמאנוב (Иван Шишманов), היסטוריון, מבקר ספרותי ושר החינוך והמדע בתקופת פרדיננד, סבר שהסופר עצמו (אלקו) מהוה דמות תשליל, של באי גאניו. "באי-גאניואות" או בפי הבולגרים "באיגאניובצ'ינה" (Баиганйовчина) הפכה להיות מילה נרדפות, לבורות ולגסות ומעוררת גועל. ביקורת ספרותית רבת היקף התפתחה סביב הגיבור, משום שפענוח דמותו נתפס כניתוח הלאומיות הבולגרית. הפרשן המודרני הבולט ביותר של באי-גאניו, סבטלוזר איגוב (Светлосар Игов), הגדיר אותו ב-1993 כנציג מובהק של הבלקן, מעין "הומו בלקניקוס", שייצג את ההתפכחות מהאשליות של דור האינטלקטואלים הראשון

במדינת הלאום. הרקע להתפכחות זאת הוא העימות בין האידיאלים הגבוהים לקלקולים השלטוניים שהופיעו ב"בולגריה החופשית"^{ix}.

בחלק השני של הספר הנושא את השם "באי גאניו חזר מאירופה", הגיבור שב לארצו בלבוש אירופאי. עכשיו, חוסר ההתאמה בין הופעתו לאופיו הופך לסרקסטי. הפיליטונים בחלק זה עוסקים בחיים הציבוריים, ועל דרך השלילה הסופר מציג סטנדרטים של תרבות, הגינות ומוסר הנדרשים מהאליטה החברתית. פוליטיקאים בשלטון ובאופוזיציה, אנשי שררה, עיתונאים, יזמים, ביורוקרטים ומתעשרים חדשים נפגעים מקולמוסו המחודד של אלקו. בפיליטונים: "באי גאניו בשליחות", הסופר מצרף את באי גאניו למשלחת דיפלומטית לרוסיה שיצאה מבולגריה ב-15 ביוני 1895, כדי להניח זר מוזהב על קברו של אלכסנדר השלישי ובהזדמנות זו לשפר את היחסים עם רוסיה, שזה קרוב לעשור היו צוננים. בפיליטונים, "באי גאניו בארמון", "באי גאניו עיתונאי", "באי גאניו עורך בחירות" ו"באי גאניו והאופוזיציה"^x, הגיבור עולה מדרגה והופך לנציג האליטה הבולגרית. האמת, ההגינות והמוסר נרמסים ונשחקים, והדמות עוברת שינוי. בפיליטונים אלו של אלקו אין מקום לצחוק ולהלצות, כי אם ללעג שנון ועוקצני. הגיבור אינו מהסס לנצל את מעמדו כאיש שררה ובלי בושה הוא גונב מהקופה הציבורית. כנציג הציבור הוא מודיע לחבריו שאינו מתכוון לעמוד בהבטחותיו, אפשר להגיד לציבור מה שרוצים אין זה מחייב. לא עוד חיים דמוקרטיים כי אם "פסבדו דמוקרטיה", ע"י קניית קולות בקלפי. לא עוד חיים פוליטיים כי אם "גרילה פוליטית", כלומר, לא מאבק אידיאולוגי גלוי, כי אם איומים המלווים באלימות פיזית.^{xi}

על חיוניותו של הספר "באי גאניו", ניתן ללמוד שלמרות העגה של סוף המאה התשע עשרה, המקשה על ההבנה, הוא זוכה לביקורת ספרותית עדכנית. סוציולוגים בולגריים, לאחר עידן המשטר הקומוניסטי, עוסקים ביצירה ורואים בדמותו של "באי גאניו" תמונת ראי לתחלואיה החברתיים של המדינה הבולגרית, המחפשת מחדש את דרכה אל הקונסנזוס המערב אירופי במאה העשרים ואחת.^{xii}

הספר "סיפורים שלא יאמנו על בולגרי מודרני, באי גאניו בלקנסקי", ביטא את רחשי ליבו של העם הבולגרי. האכזבה מהתוצאות שהניבה מדינת הלאום שהושגה לאחר סבל ארוך ומאבק עקוב מדם, תיעלה את שאיפתו לאורח חיים מוסרי והוגן. דרישה זאת הופנתה אל האליטות ובעיקר להנהגה. המונים קראו בשקיקה את הפיליטונים שלו, אלקו הפך לדמות נערצת בבולגריה, במיוחד לאור העובדה ששנתיים לאחר הופעת המהדורה הראשונה, הסופר נורה מן המארב. היריות כונו לעורך דין שהיה בחברתו אך פגעו בסופר. עשרות אלפים ליוו אותו בדרכו האחרונה.^{xiii} לכתובתו של אלקו הייתה השפעה על החיים הציבוריים בבולגריה בכל הקשור לתרבות, הגינות ומוסר וקרוב לוודאי שהיו לה השלכות מעשיות. עיון בתולדותיה של יהדות בולגריה במדינת הלאום, יגלה

ששאיפותיה של החברה הבולגרית לנורמות ערכיות חלחלו אל החיים הציבוריים של הקהילה היהודית. האינטליגנציה היהודית בבולגריה הפנימה את המסרים הללו והם באו לביטוי בגלי המחאה הציבוריים בקיץ 1898, שדרשו לבנות את המוסדות היהודיים ואת החיים הציבוריים על בסיס דמוקרטי ופתוח לביקורת^{xiv}. אלקו קונסטנטינוב, ידוע גם בכינויו "המאושר", משום שזכה "ששמו יהיה קשור בבולגריה לעולם עם הצורך בתיקונים פוליטיים וחברתיים"^{xv}.

ⁱ בנימין ארדיטי, *יהודים ראויים בבולגריה*, כרך 2, עמ' 190-200, וכרך 4, עמ' 189-204.

ⁱⁱ מרדכי אהרנפרייז, *בין מזרח למערב*, (תל אביב: עם עובד, 1953). עמ' 92-93.

ⁱⁱⁱ יעקב ויגשל, *מרקו ברוך* (ירושלים: שיקמונה, 1981), עמ' 44.

^{iv} "באי", מתורכית: אדון.

^v אלקו קונסטנטינוב, *באי גאניו בלקנסקי, סיפורים שלא יאמנו על בולגרי מודרני* (סופיה: בלקן פרס, 2005).
^{vi} Aleko Konstantinov, *To Chicago and back* (Sofia: National Museum of Bulgarian Books and Polygraph, 2004).

^{vii} Aleko Konstantinov, *Bai Ganyo, Incredible Tales of a Modern Bulgarian*, edited by Fridman Victor (Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2010).

^{viii} גלימת רועים תורכית, במקור "יאמורלוק אגריאני" יאמורלוק, היא גלימה עבה וארוכה מאריג ביתי גס שרועים לבשו במזג אוויר קר וגשום. בהוצאה הביקורתית של הספר "יאמורלוק אגריאני" מתורגם כגלימה תורכית, ראה: אלקו קונסטנטינוב, *באי גאניו בלקנסקי*, עמ' 9. אולם, "אגריאני" הוא פומק ממוצא יווני ואפשר שבדמות הפומק היווני, הסופר רומז שהסירו מהעם הבולגרי את העול התורכי ושל הכנסייה היוונית גם יחד. ראה <http://pomak72.blogcu.com/etiket/ekslavonlar>

^{ix} Maria Todorova, *Imagining the Balkans* (New York: Oxford University Press, 1997), p 40.

^x אלקו קונסטנטינוב, *באי גאניו בלקנסקי*, עמ' 122-177.

^{xi} סטפאן אלבטארוב, בהקדמה לספר של קונסטנטינוב אלקו, *באי גאניו בלקנסקי*, עמ' 5-8.

^{xii} Roumen Daskalov, "Modern Bulgarian Society and Culture through the Mirror of Bai Ganyo", *Slavic Review*, 60:3 (2001), pp. 530-549.

^{xiii} אלקו קונסטנטינוב, *באי גאניו בלקנסקי, סיפורים שלא יאמנו על בולגרי מודרני*, עמ' 247-253.

^{xiv} איל דיאה, שנה ראשונה, גיליון מס' 44, מ 21 ביוני 1898.

^{xv} אלקו קונסטנטינוב, *באי גאניו בלקנסקי*, עמ' 253.